

Kanunî Süleyman Devri Vezirlerinden Pertev Paşa'nın Hayatı ve Eserleri

ABDÜLKADIR ERDOĞAN

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Müdürü

Bütün servetini memleketin imarı ve halkın intifası yolunda sarfetmiş olan Pertev Mehmed Paşa'nın hal tercemesi pek karışık ve şahsiyeti hakkında bilinmesi icab eden malûmat çok dağınıktır. Esasen bir köle iken Osmanlı Devletinin istilâ devrinde tedricen ikinci vezirlik mertebesine kadar yükselmiş ve yurdun her köşesinde yüksek eserler, vücade getirmekle o zamanlar ün almış olan Pertev Mehmed Paşa'nın neden bu kadar ihmal edilmiş olduğuna hayret edilir. *Kamus-ül-âlâm* ve *Lûgati Tarihiye ve Coğrafiye* gibi eserlerde bir takım döküntü paşaların adlarına sayfalar ayrılmışken Pertev Paşa'nın hal tercemesi şöyle dursun adı bile anılmamıştır. Yalnız *Sicilli Osmanî* sahibi Süreyya Bey eserinde Pertev Paşa'ya temas etmiş ve hakkında yedi satırlık bir kadirşinaslık göstermişse de onun da aşağıda izah edileceği veçhile kaydettiği şeylerin eksik olduğu anlaşılmıştır. Biz burada eserlerine dair vereceğimiz malûmattan önce paşanın şahsiyetini tanıtmayı ve onun nasıl bir adam olduğunu kısaca anlatmayı düşündük.

Pertev Paşa soyca Hersekli bir köledir. Doğum tarihi ve babasının adı belli değildir. Yalnız Hadım İbrahim Paşa'ya âid bir vakfiyenin sonundaki (50) şahid arasında üçüncü olarak Pertev Paşa b. Abdüssamed imzası görüldüğüne göre babasının Abdüssamed adlı bir zat olduğuna itimad etmek lâzım geliyorsa da bunun sonradan konmuş bir ad olmasında tereddüt edilmemelidir. Kendisi mühtedi olan bir kimsenin babası müslim adı alamıyacağı gibi her ikisinin birlikte ihtida ettiğini kabul etmek te vesikasız muteber olamaz. Gerek Selçuklu ve gerek Osmanlı tarihinde gelip geçen mühtedi ricalin gayri müslim olan babaları kendi adlarıyla anılmazdır. (Allahın kulu) manâsını ifade eden Abdullah, Abdülmennan,

Abdürrahman, Abdüssamed gibi bir terkiib ile yad ve zikri icab ettikçe bu şekilde irad edilirdi. İşte paşanın da (İbni Abdüssamed) tarzında imza kullanmasının sebebi bu âdete itiba etmek maksadile olsa gerektir. Dördü erkek, ikisi kızdan ibaret altı çocuğunun anası Fütüha Hatun'un da dönme bir kadın olduğuna kanaat edilebilir. Paşa'nın vakfiyesinde (فترحه بنت رب الاعلى) ibaresile adı geçmekte, bu terkiib de (Allahın Kızı) manâsını ifade eylemektedir.

Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa gibi Pertev Paşa da meşhur Defterdar İskender Çelebi'nin kölelerinden birisi idi. İskender Çelebi'nin arkasında altıyüzden fazla köle taşıdığı malûmdur. Bunlar içinde onbeşi muahharen vezaret mertebesine kadar yükselmişlerdir ki Pertev Paşa da bunlardan birisi idi. Pertev Paşa ilk terbiyeyi İskender Çelebi dairesinde görmüş ve sonra sarayın harem kısmına girerek orada terakki istidadını daha ziyade göstermiştir. Defterdar İskender Çelebi kıymetli bir zat olmakla beraber debdebe ve daratı da çok severdi. Kanunî Süleyman'ın eniştesi İbrahim Paşa, İran seferinde bunu istirkab ile Bağdad çarşısında sebebsiz olarak astırmıştı. O zaman bütün emlak ve emvali müsadere ve sayısı altıyüzü bulan kölesi pazarda satılmayıp şuna buna çırağ edilmiş ve güzide zümresi de seçilerek sarayın harem kısmına alınmış idi. Pertev Mehmed Paşa'nın da bu zümre arasında saraya seçilenlerden birisi olduğu sezilmektedir. Pertev Paşa saraydan Kapıcıbaşılıkla ayrılmış, Yeniçeriağası ve Rumeli Beylerbeyi olmuş ve en nihayet ikinci vezirlik mertebesini bulmuş ve devletin daha bir çok mühim hizmetlerinde bulunmuştur. Bir köle parçasının böyle vezaret mevkiine kadar yükselmesine hiç de hayret edilmemelidir. O devirdeki vezirlerin hemen hemen hepsi de böyle idi.

Kanuni Süleyman ve Selim II zamanlarında devleti devri kemale isal eden en büyük rical, hattâ en sadrazamdan sekini bile ve döşme idiler. İbrahim ve Hadım Süleyman paşalar Rum; Ayaa, Lütfi, Ahmed paşalar Arnavud; Semiz Ali paşa, Hersekzade Ahmed ve Dokakin Zade Ahmed paşalar Boşnak milletine mensup birer mühtedi idiler. İyde bunlar gibi mevzuu bahsolan Pertev Paşa'nın kökü de Hersekli bir köleden başka bir şey değildir. Pertev Paşa'nın saraya fazlaca sadakatinden başka resmî ve siyasi işlerde de epeyce hizmeti sevk etmiş de bunlar bir yere toplanmamış ve her birisi tarihin başka bir bacağında kapalı kalmıştır. Rumeli Beylerbeyliğinde, Şehzadeler mücadelesinde, Macaristandaki Gyula Kal'asının fethinde, İnebahtı harbinde, Kanuni Süleyman'ın cenasesi İstanbul'a getirilirken vukua gelen Yenigöller hâdisinde, Selim II ye sadakati bahsinde ve daha bazı yerlerde acılı ve tatlılı bir şekilde adı geçmektedir.

961 de Rumeli Beylerbeyi iken Kanuni Süleyman tarafından gönderilen *fermanda* kendisi hakkında çok aşdalu unvan kullanılmış ve yine aynı tarihte ankeri teşhis etmeleri için bir ferman yollanmıştır. Yine bu sene içinde Silistre sancığının Tekfarköyü kasabasına karib Derince karyesinden birisinde zahur ettiği ve Kanuni Süleyman'ın Konyaeroğlusu'nda bizzat boğdurduğu büyük oğlu Mustafa Çelebi namına bir hareket uyandırdığı haber alındığı zaman bu fesada mübâheret eden müfsidle etrafına toplananların kimler ve hangi millete mensublara mahalline gidip dakika fevketmeksiz haklarından gelinmesi hususunda İstanbul'dan bir *ferman* daha gönderilmiş, bunun başında da Pertev Paşa hakkında fazla itimadı mutazammın ve asflar istimal olunmuştur.

963 te yine Rumeli Beylerbeyi iken o havalide yapacağı icraat hakkında Padişah'tan istediği *ferman* hemen ihzar edilerek kendisine gönderilmiş, bunun başında da çok canlı unvanlar görülmüştür. Bir kanun mahniyetinde Rumeli'nin dahili idaresine taallük eden bu *ferman*'ın bazı fakralarına bugünün gözlüğü ile bakılırsa çok enteresan hükümler görülür [1].

[1] : Bu hükümlerden bazıları şunlardır :

Kız, Oğlan çeken ve habasetle bir cür'atına etlene grup avret, ya kız çekilmeğe varan kimnenin lei-

Şehadeler yani Kanuni Süleyman oğullarından Selim II ile Beyazad arasında vukua gelen tokuşmada da paşanın adı iki defa geçmektedir. Şehzade Bayezid'in Konya'dan Amasya'ya, Selim'in de Manisa'dan Kütahya'ya tahvilleri tekarrür etmişti. Bu yolda çıkan iradeyi Şehzade Selim'e isale Kapıcıbaşılardan Mahmud Ağa, Bayezid'e de yine Kapıcıbaşılardan Semender Ağa memur edilmişlerdi. Selim bu tevcihi kabul ve babasına çıkması müteasammın bir mektub arz etmiş ise de Şehzade Bayezid bu naklü tahvili uygun bulmadığı için kabülden istinkâf ve fikrinde ısrar eylemişti. Kütahya İstanbul'a yakın, Amasya ise çok uzak olduğu için bu naklü tahvilden bir teb'id kokusu hissetmekte ve Amasyaya gitmemekte idi. Kanuni tarafından Bayezid'e öğüt vermek için Pertev Paşa, Selim'e de Sokullu Mehmed paşa izam olunmuşlardı. Fakat Bayezid Pertev paşanın ricasat ve nasihatini dinlemediği için meşhur Konya muharebesi vukua gelmiş ve hâdis Bayezad'ın mağlûbiyeti ve İrana firarı ve orada idamile noticedenmişti. İran Şahı Tahmasub'ın gösterdiği bu cinayet cemilesine karşı Kanuni tarafından üç yüz ve oğlu Selim tarafından dört yüz ki cem'an yedi yüz altın ve sair hediyelerin irsaline Pertev paşa seçilmiş de paşa İrana kadar gitmemiş, Kazaba'ta Karahisar sancak beyi İlyas ile Selim'in mabeyincisi Kara Mustafa Ağa'ya paraları teslim edib dönmüştür.

Pertev Paşa Macaristan fütuhatına iştirak etmiş ve meşhur Gyula kal'asının fatihi olmak üzere tarihlere adı geçmiştir. Paşa gerek bu kal'ayı ve gerekse o civardaki Jene kal'asını iki bin beş yüz askerle fethet-

miş [2] haseler. Ve kız, avretçaküp ve güc ile nikâh ettirme cesreti boğadup uncalını nasirler.

Bir uğurlayan ve estr apartan ve dükkân açan ve birkaç defa hürmeti meydana çıkan kimseleri salbedeler.

Fesvetlik idenin alınına dağ uralar.

Koy ve mahalle içinde adam veya kârban basılıp haseret olsa, yahut bir köy arasında uğurluk veya harumilik olsa elbette hürsum bulduralar, bulmasalarca müteahhimlere iktimes ideler. Meğer ki bulınıoak getirüp kadrya teslim ideler ve yahut yabanda bulduğünü tebat eytilyeler, Amma iktet. İde ihtiyat ideler ki kabilesübat telefi nefusimaya ve iktenode olsa dava sorulmaya. (Kanunnâme, Atif Ef. Kütüphanesi, No. 1733).

[2] İktet, urvu teşkiri Türkçede kullanılan altı adından birisidir.

muvaffak olmuş ve elde ettiği ganimetle Türkiye hazinelerini doldurmuştur.

Kaptan Müezzinzade Ali paşa Serdarlığı ile açılan İnebahtı seferinde Pertev paşa harp gemilerindeki kara askerinin kumandasını deruhde etmiş idi. Hezimetle neticelenen bu çarpışma sonunda paşa ehliyetsizlikle itham edilerek vazifesinden affolunmuş ise de az bir müddet sonra yine hakkında yeni bir teveccüh görülmüştür.

Kanunî'nin cenazesi *Siketvar*'dan İstanbul'a getirilirken cenaze alayı arasında Pertev paşa da bulunuyordu. Yeniçerilerin yeni hükümdar olan Selim II den Bahşiş istemelerine ve cenaze arabası Şehzadebaşına geldiği zaman gürültü etmelerine hiddet eden Pertev paşa askere hitaben: (Yigitlerim yaptığımız bu hareket doğru değildir) demiş ve askerın (Sen kendini Gula'da mı sanıyorsun bacaksız...) mukabelesile hakarete uğramış ve bu sırada başına vurulan bir Harbe ile kavuğu yuvarlanmıştır. Bu hâdisede de Pertev Paşanın tehlikeli bir zamanda söze karışması cesaretini ve askerın (bacaksız) demelerinden de boy ve cüsse vaziyetini öğrenebiliyoruz.

Pertev paşa *Transilvanya*'da galibiyet ihraz ettiği zaman aldığı bol ganimetin mühim bir kısmını o sırada yeni hükümdar olan Selim'e takdim etmek suretile hakkındaki teveccühü bir kat daha arttırmış ve diğer kısmı ile de memleketin umranına, hayratına hizmet etmiştir. Hicri 976 da vefat eden meşhur âlim Kudbüddin Acemi paşanın hususî muallimi idi. Süreyya Bey *Sicilli Osmanî* de paşanın ilmü irfan sahibi olmasına beraber harb adamı olmadığını kaydetmiş ve yanlış olarak ölümü tarihini (982) göstermiştir. Halbuki aşağıda aynen nakledeceğimiz türbesinin kapısı üzerindeki kitabede (980) de öldüğü ay ve günü ile tesbit edilmiştir.

Pertev Paşa'nın kim olduğunu bu kadarık olsun tanıttıktan sonra biraz da eserleri üzerinde duracak ve ilk önce İzmitteki külliyesinden başlayarak İstanbul'dakileri sonraya bırakacağız:

İzmit'de sahil semtine düşen düz bir sahada muazzam kubbeli ve tek minareli bir cami vardır. Kocaeli merkezinin göze çarpacak bir mevkiinde Pertev paşanın parasile yapılmış olan bu cami Mimar Sinan'ın İstanbul haricinde yaşayan güzide eserlerinden birisidir. Güneşin ziyası nerede bir menfez bulduysa oraya nüfuz ettiği gibi Sinan'ın sanat eserleri de nereye müsaid buldu ise bütün güzelliğiyle orada kendisini göstermiştir.

İzmit limanına giren yerli ve yabancı gemilerin ilk gözüne ilişen caminin kurşunlu kubbesi bir nur topu gibi uzaktan parlamakta ve minaresinin âlemi kasabanın her tarafına bir kudsi pertev salmaktadır. Pertev Mehmed paşa bizzat bu caminin inşasına muvaffak olamamıştır. Yakında öleceğini bildiği ve bütün emval ve emlakını bir vakfiye ile milletin nef'ine terkeylediği zaman ötedenberi inşasını tasavvur ettiği bu caminin masrafını da maaziyadetin ayırmış, iffet ve istikametine itimad ettiği kethüdası *Sinan Ağa'yı* müteveli ve bina eminliğine ve *Mimar Koca Sinan Ağa'yı* da inşa işine memur etmiş ve niyetinin amelinden hayırlı olduğunu göstermiştir. Paşa (980) yılında vefat ettikten bir müddet sonra vasiyeti mucibince caminin temeli atılmış ve (987) de inşası ikmal edilmiştir. Cami avlusunun üç kapısı vardır, ikisi evvelce kapanmış ve yalnız garb cihetindeki bir kapı açık bırakılmıştır. Bu kapının üstünde Talik kırması bir yazı ile جامع شريف برتو (۹۸۷) kitabesi yekpare bir taş üzerine kazılmıştır. Caminin iki mertebe revakı vardır. Avludan girilirken birinci revakı daha geniş bulursunuz.

Camiin kapısı birdir. İstanbul'da bile benzeri yalnız bir iki dinî müessesede görülebilecek olan bu kapının dış tezyinatı bir tamirde rencide edilmiş ve bir ipekli kumaş üzerine bir çuval parçası yamanmış gibi bu kapının en güzel işlenmiş yerleri teneke parçaları ile kapatılmıştır. Sağ kanadında müstesna bir sülüsle (كل شىء هالك الا وجهه) ve sol kanadında (له الحكم واليه الرجوع) âyetleri kolaylıkla okunabilmektedir. Camiin içi ne pek loş, ne de çok aydınlıktır. Alt sırada ondört ve bunun üstüne gelen sırada onbeş, daha yukarıda oniki pencere vardır. Kubbenin etrafı da dairenemadar yirmi dört pencere ile çevrilmiştir. Mihrabın üzerinde ayrıca dairevi bir pencere daha vardır ki gerek bunun ve gerekse sağ ve solundakilerin camları Süleymaniye camiiindeki menkuş ve mülevven camları kadar can-

mış olan bu cami Mimar Sinan'ın İstanbul haricinde yaşayan güzide eserlerinden birisidir. Güneşin ziyası nerede bir menfez bulduysa oraya nüfuz ettiği gibi Sinan'ın sanat eserleri de nereye müsaid buldu ise bütün güzelliğiyle orada kendisini göstermiştir. İzmit limanına giren yerli ve yabancı gemilerin ilk gözüne ilişen caminin kurşunlu kubbesi bir nur topu gibi uzaktan parlamakta ve minaresinin âlemi kasabanın her tarafına bir kudsi pertev salmaktadır. Pertev Mehmed paşa bizzat bu caminin inşasına muvaffak olamamıştır. Yakında öleceğini bildiği ve bütün emval ve emlakını bir vakfiye ile milletin nef'ine terkeylediği zaman ötedenberi inşasını tasavvur ettiği bu caminin masrafını da maaziyadetin ayırmış, iffet ve istikametine itimad ettiği kethüdası *Sinan Ağa'yı* müteveli ve bina eminliğine ve *Mimar Koca Sinan Ağa'yı* da inşa işine memur etmiş ve niyetinin amelinden hayırlı olduğunu göstermiştir. Paşa (980) yılında vefat ettikten bir müddet sonra vasiyeti mucibince caminin temeli atılmış ve (987) de inşası ikmal edilmiştir. Cami avlusunun üç kapısı vardır, ikisi evvelce kapanmış ve yalnız garb cihetindeki bir kapı açık bırakılmıştır. Bu kapının üstünde Talik kırması bir yazı ile جامع شريف برتو (۹۸۷) kitabesi yekpare bir taş üzerine kazılmıştır. Caminin iki mertebe revakı vardır. Avludan girilirken birinci revakı daha geniş bulursunuz.

lıdır. İkinci sıradaki pencerelerin üst kısımları o devrin mamulâtından kalın ve değirmi camlarla ışık vermektedir. Büyük kubbenin istinad köşelerinde istalaklı dört yarım kubbe vardır. Büyük kubbenin göbeğinde Surei Fatırdan (. . . انزلنا بحدك السموات والارض) âyeti yazılıdır.

Kubbenin alt kısmında duvarın üst tarafına çekilmiş kalın bir şerit içinde de Surei İbrahimden (. . . الى وجهي الذي . . . افلا تذكرون)

âyeti celilesi celi hat ile yazılmıştır. Mihrabın sağ tarafındaki pencere camlarına (بسمه) ve ikincisinin üzerine (الحمد لله) (üçüncüsü kırılmıştır), dördüncüsü üzerine (وبه نستعين) ibareleri nakşedilmiştir. Mihrabın üstüne gelen müdevver ve müzeyyen pencere camının üzerindeki (كلمة توحيد) camie girerken bir muvahhidin gözünü okşamak ve gönüllerdeki vahdet fikrini bir kat daha canlandırmaktadır.

Cami kapısından girilince sağ tarafa gelen duvarda celi sülüsle (كتب الفقير محمد الكاتب الشئ) (٩٨٧) keşesi okunuyorsa da bu hattatın ne tezkirelerde, ne de başka müesseselerde adı ve yazısı görülmemekte ve kendisinin hal tercümesi ele geçirilememektedir.

Camiin çevresi vaktile bir külliye ile kuşatılmış ve otada mekteb, imaret, kervansaray, çeşme ve saire gibi umran eserlerinin vücade getirildiği anlaşılmışsa da çeşme ile mekteb binasından başka diğerlerinde hayat nişanesi kalmamış gibidir. Camiın şimal cihetine düşen çeşmenin aynasında (چشمه لطيف برنوع محمد) (٩٨٧) kitabesi mahkûk ise de aynı hizadaki mektebin kapısı üzerindeki kitabesi bozulmuş ve okunmaz bir hale konmuştur.

Pertev Paşa mevcut nakdini ve milkiyet üzerine mutasarrıf olduğu emlak ve akarı bu camiin inşası ile dinî hizmetlerinin ifasına ayırmış, bir de Eyüb civarındaki türbesinin idare ve intizamına ve cami yanındaki kervansarayı ile muallimhanenin masraflarına meşrut kılmıştır. Servetinden (20000) altınını evvelâ binasını tasavvur ettiği bu camie tahsis ve mütevellî nasbettiği kethüdası Sinan Ağa'ya teslim ve eğer bu para inşa masrafına kâfi gelmezse diğer mevkuf varidatından lüzumu kadar daha harcedilmesini tenbih eyle-

miştir. Camiin inşası bittikten sonra imam, hatib, müezzinler, hafızlar, devrihanlar, muarrif, çarâğı ve kayyimlerin ücretleri mikdarını birer birer tayin ve içine serilecek büyük bahlıları bile teemmül ve temin etmiştir. Camiini üç adedi sağa ve üçü sola konmak ve cemaat tarafından beş vakitte okunmak üzere paşanın bizzat satın aldığı kıymetli altı Kur'anın bütün vasıflarını vakfiyesinde tesbit etmiş ve tavsifine uygun olan bu Mushaflardan üçünün bugün Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde korunmakta olduğu kayden anlaşılmıştır. Diğer üç Mushafın da İzmit'te Müftülük daire-sindeki dolapta mahfuz Kur'anlar arasında bulunduğu zannedilmektedir. Bu altı Kur'an-dan başka adları, vasıfları vakfiyede gösterilen (21) kitabın nerede kaldığı ve cevizden yapılacak rahlesi ile beraber İstanbul'daki Şeyh Vefa camiine konmak üzere vakfiyede vazılı bir surette tavsif edilen yedinci Kur'anın nereye kaldırıldığı bilinmemektedir. Cami civarında el'an binası mevcut ve imam mektebin inşası düşünülürken vakfiyede tedris şekli ile idaresi hususlarına dair kayıtlar konmuştur. Bu mektebe alınacak (30) nefer talebenin behemehal eytamü eramilden seçilmesini ve bunların okuyacakları (sipare cüz) lerin [2] vakfın varidatından temin edilmesini ve bayramlar geldiğinde kendilerine birer boğazı kaplamalı kaftan, birer don, birer gömlek, birer takke, birer çift pa-buç, birer kuşak verilmesini şartları arasına sokmuştur. Gerek bu mektebi ve gerekse cami yanındaki kervansarayı için düşündüğü insanî ve medeni şartlardan paşanın ulüvvücenâbı ve ilmü irfanı haiz bir zat olduğunu öğreniyoruz. Vakfiyede kervansaraya dair verilen izahatı ne tarihlerde, ne de başka vakfiyelerde görmek mümkün değildir. Cami civarında fikren hazırladığı bu kervansarayın kiremit, yahut kârgir yapılabileceğini ve fakat üstünün kurşunla örtülmesi gerekeceğini ve on iki ocaklı olacağını tenbih ettikten sonra buraya konuk olacak yolcuların idare ve istirahatlerine âid âdeta bir talimatname ilâve eylemiştir. Kervansaraya gelen misafirler için hergün

[2] سِپَارِه farsçadır, otuz parça demektir. otuz cüzden ibaret olan kur'anın her cüzüne eskiden (sipare) derlerdi. Anadolu'daki eski Sıbyan mekteblerinde (sipare) yerine (İspara) denildiğini biliyoruz.

ikindiden sonra ocak başına birer sahan piring, birer sahan buğday aşırı ve birer akçalık ekme verilmesini ve her ocağa verilecek pirincin üçyüz dirhem miktarında olmasını göstermiş, her sofranın pirincine de yüz yirmişer dirhem sadeyağ ayrılmasını ve on iki sofraya ayrılan pirincine katılacak yağın üç kıyye iki yüz kırk dirhemden eksik olmaması, her sofraya yüzer dirhem et, ikişer dirhem biber, üçer kıyye soğan, ikişer kıyye nohut verilmesini ve israf edilmemesini tavsiye eylemiştir.

Kervansaraya konan konuklar için kışın ocak başına hergün birer kantar odun verilmesini ve bunun İkinciteşrin ibtidasından şubat sonuna kadar dört ay devam etmesini ve yolcuların geceleri hayvanlarına iyi bakabilmeleri için halis içyağından dökülmüş mum üleştirilmesini tenbih eylemiştir. Kervansaray için bir aşçı, iki yamak, bir kilerci, bir vekilharç, bir nakibden mürekkeb bir kadro yapılmasını ve bunlara verilecek ücretlerin miktarını birer birer tesbit etmiştir. Vakfın varidatı arttıkça kazan, tencere vesair icab eden kapkacak satın alınmasını ve bunların daima kalaylı tutulması hususunun tavsiyesini de unutmamıştır.

Pertev Paşa'nın ikinci tarihi eseri de İstanbul'daki türbesidir. Sağlığında Mimar Sinan'a yaptırdığı bu türbe Eyüb camiinin şimal kapısından çıkılınca sağa dönen dar yolun sol yanında görülür. Üstü çökmüş ve içi çöplük olmuş türbenin yalnız dört duvarı kalmıştır. Sokağa bakan altı pencerenin taştan oyma hendesi parmaklıklarından ve kapısının üzerindeki kıymetli yazılarından ve Paşa'nın vakfiyesine koyduğu kayıtlardan öğreniyoruz ki Eyüb'deki tarihi türbelerin bina itibarıyla en değerlilerindenmiş. Şair Nihadi tarafından söylenen ve bir güzel sülüsle mermer üzerine geçirilen altı beyitli bu kitabe Pertev Paşa'nın vefatını ay ve günü ile gösterdiği için kıymetli vesikalardan sayılabilir.

*Yaptı evvel türbesini eyledi âhir sefer
Pertevi nuru 'hüda, paşayı 'firdevsaşayan
Küllü şey'in hâlikün sırrından aldı çün haber
Terkedüp dünya evini, can gibi oldu revan
İşünüş eden fena bezminde kıldı âkibet
Câmi mevti sâkii devran elinden nuşi cân
Ey kimi desti ecelden kimse hiç kurtulmadı
Ger emiri namdarı ger veziri kâmrân*

*Kıldı yermülerbaada rihleti dârilbeka
Gurrei mahi cemazelâhir olmuştu iyan
Ruhi için fatiha okun. (Nihadi) okuyup
Didi tarih « ايدہ حق رحمت اولہ مأوی جنان »
980*

Nihadî'nin şu tarihi manzumesinden paşa'nın 980 (M. 1572) senesi Cemaziyelâhırın ibtidasına tesadüf eden çarşamba günü vefat ettiğine en sağlam bir vesika iken yukarıda da işaret edildiği veçhile Pertev Paşa'nın ölümünü Süreyya B. in 982 (M. 1574) göstermesine tabii doğru denemez. Türbesinin içinde bugün onbir kabir vardır. Taşının üzerinde yalnız kelime-i tevhit yazılı ve başlığı sarıklı bir kabrin Pertev Paşaya âid olduğu zannedilmektedir. Türbenin kapısı üzerinde hakkedilen açık bir kitabeden mezar taşına da başka bir kitabenin yazılması münasib görülmemiş ve yalnız bir kelime-i tevhit kazılmakla iktifa edilmiştir. Diğer mezarlar zevcesine, evlâd ve ahfadına âiddir. Vakfiyesi mazmununa nazaran paşa'nın Mahmud, Mustafa, Mehmed, Ahmed adlı dört oğlu ve Safiye, Hatice adlı iki kızı ve Fütuha adında bir de karısı olduğu anlaşılıyor. Ahmed Bey kendisinden önce ölmüş ve buraya gömülmüş ise de mezarı belli değildir. Mahmud Beyle Safiye'nin ve zevcesi Fütuha'nın kabirleri muayyen ise de diğerlerinininki malûm değildir. Bir de kabri tayin edilemeyen Mehmed B. in kerimesi başka bir Safiye'nin taşı vardır ki kitabesinde çocukluğuna ima edilmiştir. Bu Safiye halası Safiye'nin vefatından sonra adını almış ve fakat o da yaşamamış olacaktır. Kabir taşında (مرحومة المصومة صافية بنت محمد بنك) (ذی الحجہ ١٠٠٧) ibaresi mahkûktür. Paşa'nın iki kızından Safiye'ye âid şöyle bir kıta yazılmıştır:

*Eyledi azmi baka pakizezad
Nur ede kabrin anın hayiahad
Hatifi kudsi didi tarihini*

*صافية به رحمت ايدہ حق ايد
984*

Mahmud B. in mezar taşında (1012) tarihi muharrerdir. Buna göre pederinde sonra otuz iki sene daha yaşamış oluyor. Paşa'nın evlâdı arasında Mahmud B. in adı başta yazılmış olduğuna göre bunun en büyük oğlu olması tahmin edilebilir. Taşın birisinde de

da bulunanları hasbî nazır ve kendi oğullarında: Mahmud ve Mustafa Beylerin hâkim huzurunda imzalarını almak suretile evkafını tarsin eylemektedir.

Pertev Paşanın ilmi irfaından bahsedilmekle beraber bunu tevsik edecek mevcut ve mektub bir eseri gösterilemiyorsa da 977 (M. 1569) tarihli elimizde bulunan ve şu yazıyı yazarken tenevvürümüze rehber olan mufassal vakfiyesindeki görüş ve buluşları kendilerinin âlim ve mütefekkir bir zat olduğuna delâlet etmektedir. Gerçi Rumeli kazazkeri Muallimzade Ahmed Efendi tarafından kaleme alınmış ise de bunun ihtiva ettiği bütün mevaddı hükmiyesinde Paşanın fikirleri hâkim olmuştur.

İstanbul'daki vakıflarının hududu gösterilirken bir çok meşahirin vakıfları, adları da öğrenilmektedir. Bilfiil Mısır Defterdarı Muhtabzade Ahmed Çelebi, Dergâhî âli kâtiblerinden Hasan Çelebi, Reisületibba Nurullah Çelebi, Meşhur şair Revânî Çelebi, Reisülbevvin Yakub Ağa, Cafer Lâla, Hayri Beyzade Mahmud Bey, kâtib Şemsüddin vakfı, Rüstem Paşa vakfı, İbrahim Paşa vakfı, Yavaşça Şahin vakfı, Müslime, Muhsine, Dâye Hatunların vakıfları bu meyanda geçen isimlerden bazılarıdır.

Şahidler arasında da şu zevatın imzaları görülmektedir.

İbnülvakıf Mahmud Bey, İbnülvakıf Mustafa Bey, Mevlâna Mehmed Çelebi İbni Kemal, Mevlâna Mehmed Çelebi İbni Receb, Şemsüddini Bali Elkâtibüssultanî, Mesih b. Abdullah El-İmam bi mescidi Mevlâna Gürânî.

Vakfiyenin sonuna ilâve edilen (980) tarihli temlikname suretinde de şu zevatın imzaları görülmektedir:

Muhammedülvezir, Piyale b. Abdırrahmanilvezir, Ahmed b. Abdillâhilvezir, Mahmud b. Abdilmuinilvezir, Mustafa b. Abdilhayyilvezir, Şeyh Abdülkadirilmüeyyedi el-kazıbilasakirilmansure bi vilâyetirumeli, Muhammed b. Turan ibni Sinan Eakazı bilâsa-

kir bivilâyeti Anadolu, Dervişüddefteri, Muhtarremüddefteri.

Pertev Paşanın yukarıdanberi araştırıp geldiğimiz eserlerinde göze çarpmakta olan bir boşluğu da şurada kaydetmekten geçemeyeceğiz: Gerek camiinde ve gerek türbesinde bu boş kalan yerleri gördükçe gönülde de bir boşluk hissediyoruz. Türkler millî müesseselerinde nasıl bir kırmızı renk ararlarsa âbidelerinde de yeşil yapraklar arasına sıkıştırılmış gül, karanfil örneklerini görmeye can atarlar. Selim I devrinden Murad III zamanına kadar İstanbul'da, İznik'te ibda' edilen ve türlü türlü nevilerle dünyaya ün veren çinilerimizden bütün mâbedlerimiz nasib almış olduğu halde Pertev Paşa cami ve türbesinin bundan mahrum bırakılması inşai fevkalâdelikleri arasında bir boşluk arz etmektedir. Farzedelim ki türbesinin üzeri çöktüğü zaman çinileri de dökülmüş, yahut sökülüp şuraya buraya götürülmüştür. Fakat şimdiye kadar her türlü tehlikeden masun kalmış olan camiinde avuç ortası kadar bir çini parçası görülmemesine nazaran yapılarında bu tezyinata kıymet verilmiş demek oluyor. Sayısız emlak ve arazi ile (6000) altını avucunun içinde sıkıştıran Sinan Kethüda bu tezyinatın kıymetini takdir ve tedarikini tedbir etmiyebilir. Fakat o devrin hükümdar ve bütün ricali namına inşa ettiği âbidelerin kubbe kemerlerine kadar çini kaplamayı umde itti haz eden Mimar Sinan neden bu adasına küçük bir ihtarda bulunmamıştır? Pertev Paşanın Vefa caddesinden Kırkçeşme civarına kadar hakikaten sonra harabazar kalan sahayı kaplıyan müteaddit konklar arasında bir de kâşi ile tezyin edilmiş köşkü bulunduğunu vakfiyesinden öğreniyoruz. Pertev Paşanın her arzusunu yerine getirmede hiç bir müsamaha göstermiyen Kethüdası Sinan Ağa'nın neden bu camii yaptırırken çini tezyinatını ihmal ettiğine bir türlü akıl erdiremiyor ve bunu bu güzel cami için bir eksiklik sayıyoruz.